

ACCESORII VESTIMENTARE. MĂRGELELE (I). ÎNTRE IMPORT ȘI PRODUCȚIE INTERNĂ

Doina Benea

Cuvinte cheie: mărgelă, bronz, ceramică, os, sticlă, piatră semiprețioasă.

Schüsselwörter: Perlen, Bronze, Keramik, Bein, Glas, Halbedelsteine

Zusammenfassung: *In Dakien wurden in einige Fundkomplexe der römischen Zeit verschiedene Art von Perlen aus Bein, Metal, Keramik, Glas und Halbedelstein entdeckt. Ausser der Glasperlen, Sie sind in kleinen Zahl bis jetzt gefunden. Es ist bekannt die Tatsache, dass im grossen, die Perlenproduktion ist nach Formen und Typen organisiert. In Dakien wurden bis jetzt nur in Tibiscum mehrere Werkstätten für Glasbearbeitung entdeckt, welche eine riesige grosse Produktion im 2.-4. Jhr. gehabt haben. Mehrere Tausende Perlen aus Glas wurden im Tibiscum in Werkstatt 1 entdeckt. Das Material wurden typologisch organisiert. Ein anderes Wertkstatt für Glasperlen vermutet man im Porolissum.*

Im Grossen, die Perlenproduktion aus Bein, Keramik oder Metal haben die selben geometrischen Formen, wie die aus Glas. Ausser diessen, sind noch Perlen aus Halbedelstein in geringe Zahl und nur selten in mehr als zwei Exemplare in der Provinz gefunden worden.

In Porolissum wurden mehrere Halbedelsteinen welche für Perlen verwendet waren. Sie kommen aus Import oder sind aus dem lokalen Milieu der Provinz.

În Tibiscum wurden eine Reihe von fragmentierten, misslungenen oder ganzen Perlen zum Vorschein gekommen, die nicht aus Glas, sondern aus Stein oder aus Muschelgehäusen hergestellt worden sind. Zur ersten Kategorie gehören die Perlen aus Koralle und aus Karneol. Die Koralle war ganz bestimmt eine Importware. Häufig ist sie als Perlenkette in den sarmatischen Nekropolen anzutreffen.

Das zweite Rohmaterial ist der Karneol, ein Halbedelstein, den es auf dem Gebiet Rumäniens im Apuseni-Gebirge und in den Banater Bergen (z.B. bei Ocna de Fier) gibt. Es muss also nicht schwer gewesen sein, Karneol für die Glaswerkstatt 1 aus Tibiscum zu beschaffen. Die erzeugten Perlen wurden wie die Halbedelsteine zurechtgeschliffen, doch ihre Form ist wie jene der flachen sechseckigen und der polyedrischen Perlen mit geschliffenen Ecken.

Die Glasperlenproduktion aus Dakien, war nützlich nicht für barbaricum (bei die Iazygen Sarmaten) sondern auch für die Provinzen: Moesia Superior,

Moesia Inferior, Pannonia Inferior wo solche Werkstätten nicht bekannt sind. So eine Produktion war sehr wichtig weil neben Perlen wurden Ringe, Steinringe, emailierte Bronzen hergestellt. Auf dem Markt, Sie waren nützlich weil im grossen sicher die Preise für solche Perlen war niedriger als für Halbedelsteine.

Also, konnte man fest stellen das ein Import von Perlen in Dakien war meistens für Perlen aus Halbedelsteinen. In diese Sinne muss man vermuten auch auf eine Lokalproduktion von Halbedelsteinen welche in Dakien sind. Solche Werkstätten waren bestimmt im Romula, Porolissum und im Werkstatt 1 von Tibiscum.

Was die Perlen aus Bein, Keramik, und Metal betrifft, welche typologisch einfache exemplare als Form sind, konnte man vermuten das Sie auch in die Lokalwerkstätten produziert waren.

O categorie de podoabe romane accesibilă unui cadru larg al populației romane este reprezentat de mărgele. În funcție de materialul din care erau confecționate sunt modeste ca aspect (lut, calcar, os, sticlă, metal) sau dimpotrivă aspectuoase, scumpe prin materia primă folosită, de obicei, piatră semiprețioasă.

Dar, indiferent de acest lucru, mărgelile prezintă o varietate atât de mare de forme încât, au necesitat organizarea lor tipologică cel puțin a unora din aceste categorii (cum ar fi mărgelile de sticlă și piatră semiprețioasă creându-se adevărate serii tipologice, care în unele cazuri au putut fi încadrate cronologic.

În epoca romană trebuie să recunoaștem există o producție de mare anvergură, în bună parte standardizată tipologic care se întinde pe o mare paletă cronologică de timp. În rare cazuri, a putut fi identificat un atelier de producție; de obicei, cercetările arheologice au evidențiat un număr mare de deșeuri de materie primă sau chiar mărgele. Pe baza indiciilor amintite, locul atelierelor este în mare parte presupus. De aici, ipoteza ca astfel de oficine aparțin unor meșteri ambulanti.

În cazul descoperirii unor instalații de topire a unor instrumente de lucru, alături de mărturiile amintite-deșeuri de materie primă, rebuturi de piese- atribuirea locului de descoperire, conferă locului caracterul de atelier de producție sigur. În provincia Dacia, în vicus-ul militar de la Tibiscum au fost dezvelite integral două ateliere de producție pentru mărgele de sticlă diferite ca dimensiuni și amploare a producției¹. Producția lor de mare anvergură cuprinde nu doar mărgele de sticlă, pastă de sticlă, ci și mărgele din piatră semiprețioasă, precum carneol și coral². Inventarul păstrat numără 10158 de piese întregi, alături de alte câteva mii rebutate, ceea ce dovedește o producție de mare amploare care se întinde în timp din secolul II până în secolul IV.

¹ Un al treilea atelier instalat într-o baracă de lemn la vest de clădirea III este în curs de cercetare.

² Benea 2004.

Tipologic, materialul recuperat a fost organizat în XI tipuri de mărgelile monocrome, VII tipuri cu mai multe variante de mărgelile din pastă de sticlă policrome, la care se adaugă trei tipuri de mărgelile de carneol și un tip de mărgelile din coral.

La Porolissum, au fost descoperite 137 de piese pe baza cărora N. Gudea și I. Bajusz au presupus existența unei atelier similar de producere a mărgelilor³. În acest moment, ele sunt singurele ateliere de producție cunoscute pe teritoriul provinciei în mod cert. Nu putem exclude posibilitatea realizării unor astfel de piese din piatră semiprețioasă în atelierele de geme de la Romula⁴ și Porolissum⁵.

Considerate piese cu valoare minoră, mărgelile au trezit interesul specialiștilor doar în cazul analizei unor complexe închise (cum ar fi mormintele, de pildă), unde reprezentau o componentă esențială prin număr, dar care primea o valoare intrinsecă, doar prin coroborarea cu alte artefacte (fibule, pandantive) și monede, elemente care contribuiau la datarea lor. În acest sens, mărgelile au avut parte doar de o descriere sumară descriptivă, cu anumite analogii din literatura de specialitate modernă, fără a se trage concluzii asupra caracterului lor local sau dimpotrivă, de import.

Până în prezent lipsește o lucrare de sinteză asupra tuturor descoperirilor de mărgelile de pe teritoriul provinciei Dacia, dimensiunile ei depășesc cu mult spațiul acestei lucrări, în care am dori să avansăm ca ipoteze poate căile principale de identificare a unor oficine locale, altele decât cele studiate de noi până acum pentru mărgelile de sticlă, coral și carneol de la Tibiscum și implicit să prezentăm materia primă din care au fost executate astfel de piese.

O departajare tipologică a mărgelilor prezente până acum în Dacia poate fi realizată pe mai multe criterii, fie având la bază materia primă de confecționare, fie tipologia pieselor. Pentru stabilirea cronologiei trebuie analizat riguros contextul de descoperire al pieselor. Dar, aproape în totalitate contextul de descoperire nu este menționat, în cazul unor descoperiri de piese izolate. Pot fi luate în discuție, doar descoperirile din necropole unde inventarul mormintelor este mult mai riguros păstrat ca inventar⁶. În cazul atelierelor de prelucrare a mărgelilor de la Tibiscum acest lucru a putut fi stabilit cu destulă rigurozitate, dar, în cele mai multe cazuri acest lucru lipsește. În literatura de specialitate se păstrează simple mențiuni descriptive asupra culorii anumitor elemente de tehnică fără a se menționa contextul descoperirii cu atât mai puțin datarea.

În continuare, vom atrage atenția asupra unor tipuri de mărgelile executate din materiale diverse prezente izolat în anumite complexe arheologice. Ele sunt

³ Gudea, Bajusz 1982, p. 23-38.

⁴ Tudor 1964, p. 209-229; Hadiji 2007, p. 201-206.

⁵ Pantazi 1998, p. 43-51 cu toată bibliografia.

⁶ Dar și în acest caz apare o altă problemă și anume numărul mic de necropole cercetate până în prezent în Dacia Romană, dar mai ales publicate.

documentate în număr mic și deocamdată în niciun caz nu avem indicii ferme de existență a unor ateliere locale.

1. Mărgele din lut. Mărgelele executate din lut sunt puțin numeroase. Ele imită de regulă, piesele rotunde globulare având pe circumferință incizii fine orizontale imitând mărgelile de tip „pepene”. De o formă aparte sunt descoperirile executate de ceramică roșie de la Porolissum⁷, fără context de descoperire. Ele au fost încadrate tipologic, astfel: cilindrice (tipul XI)⁸ cu 7 exemplare; elipsoidale (tipul XII) cu 1 exemplar⁹, perlă (tipul XIII)- 1 exemplar.

Un astfel de exemplar a apărut în necropola de la Obreja¹⁰. Exemplarul descoperit aici, are ca element de decor și un șir de puncte dispuse în jurul orificiului perforat. Alte trei piese din lut de formă rotundă cu orificiul perforat central îngust aveau dimensiunile de 1,3-1,5 cm în diametru provin de la Ilișua, cu rezerva cuvenită le atribuim unei astfel de categorii¹¹.

2. Mărgele de metal. Mărgelele din metal descoperite până acum sunt toate executate din bronz. Ele au fost confecționate din benzi subțiri de metal de 1 mm grosime.

Tipologia mărgelilor de metal este modestă, se constată trei tipuri:

1. mărgele de formă rotundă sau aproape cvasi-rotundă. Ele au fost executate prin înfășurarea unei benzi de metal în jurul unei bare. Diametrul pieselor în general 0,4/0,8-1,9 cm, iar înălțimea 1 cm. La unele exemplare se observă locul de închidere a benzii de metal. Datarea lor este generală în secolele II-III.

La Porolissum, asemenea exemplare au fost descoperite în decursul timpului, ele provenind mai ales din colecția Weselényi fără precizarea locului de descoperire și a contextului în care au fost găsite¹². Piese de o asemenea factură erau confecționate prin execuție manuală, chiar și pentru două exemplare cu profil prismatic a fost utilizată această modalitate, nu prin „turnare” cum s-a crezut¹³. Mărgele de bronz

⁷ Gudea, Bajusz 1982, p. 23-38.

⁸ După Gudea 1989, p. 537-538. Trebuie să menționăm că nu am putut vedea piesele, identificarea am preluat-o de la autori, ceea ce poate conferi o oarecare nesiguranță acestei atribuirii.

⁹ Gudea 1989 sunt trecute invers, respectiv tipul XII fiind de fapt XIII.

¹⁰ Protase 2002, pl.XLI/1 piesa inclusă în rândul unor „rondele de lut”.

¹¹ Protase et alii 1997, pl. LVII/ 5, 6, 7, dimensiunile au fost apreciate după scara de pe planșă.

¹² Gudea 1989, p. 716, nr.32-62, pl. CCXLIV.

¹³ Din păcate piesele sunt atât de șters prezentate încât este imposibilă reproducerea lor, vezi Gudea 1989, pl. CCXLIV/55,56.

au apărut într-un exemplar la Ulpia Traiana¹⁴, iar în număr mai mare în castrul de la Ilișua¹⁵ (Pl. II/1-7). În thermele castrului de la Romita au fost descoperite trei mărgelile rotunde globulare cu diametru de 1 cm, iar înălțimea de 0,6- 0,7 cm¹⁶.

În unele cazuri corpul globular al pieselor de bronz este decorat cu mici incizii orizontale, cum este cazul la două piese descoperite la Căței¹⁷. Ele sunt cele mai numeroase.

2. În schimb, în principia castrului Gilău¹⁸ a fost descoperit un alt tip de mărgea din bronz plată cu diametru de 1,9 cm, diametru de 0,3 cm cu marginile dantelate, orificiul perforat mare. În *barbaricum* mărgelile de bronz au fost integrate grupei LX, asemenea exemplare sunt cunoscute la Gilău. Ele fac parte din tipul nr. 529 descoperit la Wekllice și Battau în nordul Poloniei¹⁹.

3. Tot de la Gilău provine și un alt tip de mărgea din bronz bitronconică de mari dimensiuni executată din bronz fațetată²⁰ care imită mărgelile din sticlă cunoscute. (Pl. II/8). Un al doilea exemplar similar (L:2,3 cm, înălțime 1 cm), provine de pe arealul așezării de la Ilișua²¹.

Mărgelile de bronz puteau fi realizate în atelierele de bronzieri obișnuite. Deocamdată astfel de mărgelile nu oferă posibilități de datare fermă, decât cea generală. Formele lor simple nu ridicau probleme deosebite de execuție. Pentru nici una din piese nu deținem contextul clar de descoperire. Ca factură sunt diferite de cele descoperite în mediul barbar din nordul european²².

Mărgelile din os. În general, din os nu se apreciază realizarea unor mărgelile decât cu oarecare probabilitate. S. Dreschler-Erb în monografia sa asupra pieselor executate din os și corn consideră ca sigure doar două mărgelile cu profil hexagonal descoperite la Augst²³. În schimb, o serie de piese cum ar fi cele inelare cu orificiu larg sunt trecute toate la inel. În unele cazuri, când dimensiunile sunt mici, opinăm să le atribuim unor mărgelile, vezi piesa 3941, cu un diametru cuprins între 1,00-2,20

¹⁴ Alicu et alii 1994, nr. 801, pl. XXXXI/801.

¹⁵ Protase et alii 1997, pl. LXXXXI,1-7= Isac, Gaiu 2007, p. 421, pl. 2/14-20. Piesele sunt identice ca factură cu excepția unei mărgelile bitronconice mari din bronz publicată din colecția veche în anul 2007.

¹⁶ Matei, Bajusz 1997, pl.XCIII/6-8.

¹⁷ Isac 1999, p.758, nr. 27, 28.

¹⁸ Eadem, nr. 32.

¹⁹ Tempelmann-Maczyńska 1985, p. 196, harta 74.

²⁰ Eadem, nr. 36.

²¹ Isac, Gaiu 2007, pl. 2/26.

²² Tempelmann-Maczyńska 1985, p. 26.

²³ Deschler-Erb 1998, taf. 37/3960-3961.

cm, dar cu orificiu perforat de 0,5-0,8 cm²⁴. Două piese similare au fost descoperite la Drobeta²⁵. Piese modeste ca factură, mărgelile de os cuprind tipologic un singur tip de formă rotundă plată cu marginile dantelate orificiul larg perforat (diametrul piesei: 1,7 cm). Un exemplar este cunoscut în castrul de la Cășei²⁶.

M. Tempelmann-Maczyńska atrage atenția asupra mai multor tipuri de piese din os, care circulau în mediul barbar, ca factură ele sunt piese geometrizate (hexagonale, cilindrice, rotunde, bitronconice etc. și cu orificii perforate mici²⁷). Ele au fost încadrate în grupa LIX de mărgelile.

Mărgelile modeste ca factură, puteau fi opera unor oficine locale de prelucrare a cornului. Numărul redus de descoperiri nu permite alte observații, decât aceea că piesele din Dacia se deosebesc total de cele cunoscute în *barbaricum* și identificate de M. Tempelmann-Maczyńska.

Mărgelile din sticlă²⁸

Modeste ca factură sunt mărgelile de pastă de sticlă sau sticlă translucidă. Ele cunosc o mare răspândire în Imperiul Roman în toate mediile provinciale, cât și în *barbaricum*. Timp îndelungat, singura modalitate de identificare a pieselor s-a bazat pe descrierea mărgelilor, așa s-au conturat primele serii tipologice. Ele au fost urmate de încercări de stabilirea unor elemente de cronologie.

Ca atare, s-au putut crea primele repere cronologice pentru anumite tipuri de mărgelile, fără ca prin aceasta să poată fi studiată structura lor internă, tehnologia de execuție etc.

O primă încercare de clasificare a mărgelilor a fost întocmită în anul 1928 de către H. C. Beck. Ea a avut la bază descoperirile de mărgelile din mormintele de epoca merovingiană. Tipologia lui H. C. Beck are la bază o împărțire după forma piesei. În conceperea acestui studiu s-a strecurat o greșeală fundamentală de confuzie pentru mărgelile din sticlă mată, care au fost considerate a fi mărgelile din teracotă²⁹.

La scurt timp, în anul 1929, P. Reinecke va demonstra că mărgelile considerate din teracotă sunt de fapt, mărgelile de sticlă opacă³⁰.

Prima clasificare a grupurilor de tipuri de mărgelile bazate mai ales pe calitatea pastei a fost realizată K. Böhner. Astfel ele au fost grupate:

A. mărgelile din pasta translucidă monocrome.

²⁴ Eadem, p. 167-168, Pl.37.

²⁵ Stîngă 1997, p. 117, pl. 82/15,16. Diametrul primei piese de 8 cm menționată de autor nu este prea mult diferită de cea precedentă, care avea 2,7 cm.

²⁶ Isac 1999, p.758, nr. 23. Protase et alii 1997, pl. LXXXI/1, 12-13 în sticlă.

²⁷ Tempelmann-Maczyńska 1985, p. 26, pl. 20/509-519.

²⁸ vezi Benea 2004, cap. 5.

²⁹ Beck 1928, p. 1 sqq.

³⁰ Reinecke 1929, p. 193 sq.

- B. mărgelile din pastă translucidă policrome.
- C. mărgelile din pastă mată monocrome.
- D. mărgelile din pastă mată policrome.
- E. mărgelile cu ochi.
- F. mărgelile cu culori aplicate.
- G. mărgelile care nu sunt din sticlă.

În continuare, pe baza clasificării de mai sus, K. Böhner a stabilit o tipologie a mărgelilor bazată pe formă și culoare. Totodată, o schemă cronologică a fost întocmită și în funcție de contextul în care au apărut mărgelile în necropole³¹.

Pentru spațiul nord-pontic se cuvine a aminti lucrarea lui E. M. Alekseeva, care încă din anul 1970 a stabilit câteva principii generale de clasificare a mărgelilor; după compoziția sticlei din care erau confecționate mărgelile, autoarea apreciază 3 etape:

- pasta opacă, care nu permite trecerea luminii și observarea traseului orificiului;

- sticla semitranslucidă, care permite trecerea luminii;

- sticla translucidă când ductul orificiului este clar vizibil³²;

Această tipologie s-a dovedit a fi corectă. O sinteză impresionantă asupra descoperirilor de mărgelile în zona central-europeană barbară aparține lui M. Tempelmann-Maczyńska, care a grupat întregul material vitric în patru componente principale de studiere a mărgelilor:

1. mărgelile mono-și policrome;
2. mărgelile organizate tipologic după formă și elemente de ornamentare;
3. mărgelile împărțite după compoziția pastei vitrice (mată, semi- translucidă, translucidă);
4. culoarea pieselor.

Astfel, întregul material vitric alături de mărgelile realizate din piatră, ceramică, os etc. a fost grupat în 537 de tipuri, făcându-se relațiile între culturile barbare europene și Imperiul Roman pe de o parte și între culturile barbare învecinate, pe de altă parte³³.

Programul PROPER inițiat în 1994 propune o schemă de clasificare complexă și cea mai completă până în prezent având la bază următoarele criterii:

1. Calitatea perlelor: materialul, tehnologia de confecționare; (trebuie avută în vedere analiza pastei din care erau confecționate mărgelile (sticlă, piatră semiprețioasă, chihlimbar, os etc). Materia primă condiționează și tehnica de confecționare a mărgelilor.

³¹ Böhner 1958, passim.

³² Alekseeva 1970, p. 59-80

³³ Tempelmann-Maczyńska 1985, p. 14-18, apud Benea 2004.

2. Modalitățile de execuție a pieselor ar fi următoarele:

a. mărgelile obținute prin înfășurarea pastei de sticlă în jurul unei bare din fier de formă conică, după finisarea dorită avea loc segmentarea;

b. mărgelile realizate în aceeași tehnică, prin suprapunerea straturilor de sticlă de culoare diferită având apoi în final aceeași prelucrare;

c. baghete din sticlă de culori diferite (lucrate în tehnica mozaicului), care erau prelucrate apoi după metodele precedente.

Cercetările asupra acestor artefacte au avansat, ajungându-se să se contureze un domeniu extrem de interesant de studiu la care i se adăugau tot mai multe valențe.

Dificultatea principală în această analiză o reprezintă de acum nu studiul tipologic, sau chiar de tehnologie antică, care în mare parte este pus la punct, cât caracterul lacunar al descoperirilor de ateliere, în care se puteau confecționa mărgelile. Din această cauză, s-a vehiculat ideea că atelierele de producere a mărgelilor sau în orice caz a bijuteriilor din sticlă erau ateliere itinerante, lucru ce în general, nu poate fi exclus. Această idee s-a conturat mai ales datorită lipsei acute a unor instalații de topire a sticlei și unor amenajări speciale pentru o astfel de producție³⁴.

Tibiscum este unul din puținele locuri în care au apărut mai multe ateliere în aceeași așezare. Două ateliere au fost descoperite în vicus, iar un al treilea identificat la vest de lângă clădirea III, în apropierea celorlalte două este în curs de cercetare³⁵. Inițial, atelierele au fost amenajate în barăci din lemn, doar atelierul 1 a beneficiat de un edificiu din piatră.

Producția atelierului 1 de la Tibiscum păstrată și recuperată arheologic se ridică la peste 10.158 de piese întregi și alte câteva mii fragmentare executate în tehnici diferite.

În funcție de calitatea pastei vitrice, mărgelile descoperite mai ales în atelierul 1 de la Tibiscum, pot fi grupate în: opace, translucide sau semitranslucide. Se constată în cantitate mare folosirea sticlei opace și doar într-un caz, sticla albastră a mărgelilor biconice, prismatice sau cea utilizată pentru ornamentarea altor mărgelile care este translucidă. În schimb, în atelierul nr. 2, în momentul distrugerii erau în lucru doar mărgelile de culoare albă, alături de care apar și câteva exemplare rebutate de sticlă translucidă albastră.

La Tibiscum sunt cunoscute și mărgelile lucrate în straturi de mai multe culori (cum ar fi cele prismatice sau chiar piese de mari dimensiuni cu culori aplicate în diferite tehnici).

În inventarul atelierului 1, numărul cel mai mare de piese îl formează mărgelile

³⁴ Vezi discuția la Benea 2004, *passim*.

³⁵ Partea cea mai importantă a acestui segment din lucrarea de față provine din lucrarea noastră Benea 2004, cap.3 și urm.

monocrome, care sunt grupate în tipuri ce au la bază diferite forme geometrice. În cazul acestor piese se observă modul de îmbinare al celor două capete ale benzii de sticlă și șlefuirea pastei de sticlă, pe longitudinal. Orificiul pieselor de 1-2 mm în diametru demonstrează utilizarea unor instrumente de lucru fine, din fier.

Tipologia ele sunt următoarele:

Tipul I= 1(DB 1997) mărgelile rotunde plate.

Tipul II. 1 = 2a (DB 1997) mărgelile cilindrice lungi.

Tipul II. 2= 2. b (DB.1997) mărgelile lungi cu profil hexagonal.

Tipul III= 3 (DB 1997) mărgelile hexagonale.

Tipul IV= 4 a, b (DB 1997) mărgelile prismatice cu colțurile șlefuite.

Tipul V= 5 a-j, k (DB 1997) mărgelile globulare.

Tipul VI= 6 (DB 1997) mărgelile bitronconice.

Tipul VII a-e = 7 a-e (DB 1997) mărgelile cilindrice cu mijlocul concav.

Tipul VIII = 8 a-b (DB 1997) mărgelile biconice.

Tipul IX = 9 a-b (DB 1997) mărgelile hexagonale plate.

Tipul X = 10 (DB 1997) mărgelile tip „Pepene”.

Tipul XI = mărgelile cu profil rectangular³⁶.

O a doua categorie de piese o formează cele lucrate din mai multe culori și în tehnici diferite. Ele au fost studiate după motivele ornamentale aplicate pe suprafața mărgelilor, relieful, motivul de decor, densitatea acestuia, tipologizarea pieselor în funcție de aceste criterii, dar și după culoare. În ultimul caz, importantă este analiza culorii de bază, care suprapune diferite ornamente (geometrice)³⁷. În cazul tehnicii mozaic, culoarea de bază ocupă doar anumite porțiuni. Analiza sub acest aspect a mărgelilor complexe de la Tibiscum a evidențiat utilizarea ca motive ornamentale în cazul culorilor aplicate: linii în val, linii meandrice, opturi culcate, puncte simple sau sub forma unor motive vegetale (flori) sau a unor rozete.

În tehnica mozaicului în atelierul 1 de la Tibiscum au fost realizate figuri geometrice (romburi) cuprinse într-o culoare de bază (de culoare albă, galbenă sau verde (rar)). Două tipuri de mărgelile unele globular rotunde și un al doilea în formă de paralelogram sunt executate în această tehnică. Piesele de mari dimensiuni cu decor complex erau executate fiecare în parte. La aceste piese s-a putut observa că diametrul orificiului era de 6-7 mm. În două cazuri s-au putut recupera fragmente de bare din fier care păstrau încă fragmente de piese din sticlă albă (vezi capitoul precedent). Ele sunt puțin numeroase în comparație cu cele monocrome, dar acest lucru poate fi relativ.

³⁶ Tipologia a fost preluată din lucrarea noastră, Benea 2004, p. 195-202.

³⁷ Eadem, p. 202-214.

Tipologic ele formează următoarele tipuri:

Tipul XII=11(DB 1997) mărgelile rotunde cu decor punctiform de alte nuanțe.

Tipul XIII= 12(DB 1997) mărgelile rotunde de culoare închisă cu decor aplicat de altă nuanță.

Tipul XIV. 1.=13 (DB. 1997) mărgelile cu motive ornamentale încizate de altă culoare. Tipul XIV.2.=13 (DB 1997) mărgelile dreptunghiulare cu decor incizat alb.

Tipul XIV.3= mărgelile bitronconice cu decor incizat.

Tipul XIV.4= mărgelile tronconice cu decor incizat.

Tipul XV.1.= 14 (DB 1997) mărgelile decorate în tehnica mozaicului.

Tipul XV.2.= 14 (DB 1997) mărgelile în formă de tablă de șah.

Tipul XV. 3= 14 (DB 1997).

Tipul XV.4= mărgelile rotunde albe cu un motiv de decor central.

Tipul XV.5= mărgelile albastre cu un motiv de șah (Schachbrettmuster)

Tipul XVI= mărgelile albastre decorate cu cercuri.

Tipul XVII= mărgelile executate în tehnica Sandwich.

În cadrul tipologiei fiecărui tip produs de atelierele de la Tibiscum, întreaga paletă a culorilor, apare sub forma unor variante.

Sub aspectul pastei vitrice de la Tibiscum, dominantă este sticlă opacă colorată în diferite nuanțe, alături de o nuanță albastru-bleu translucidă și semitranslucidă (incoloră).

În analiza culorilor a fost stabilită utilizarea pentru culoarea albă 3 nuanțe (1= alb pur; 2=alb poros, friabil; 3= alb irizant spre albastru); pentru culoarea albastru 3 nuanțe: 1=translucid, 2= albastru opac; 3= albastru închis spre negru). Pentru stabilirea corectă a culorilor a fost utilizat determinantul **Sikkens, Colour Collection 3031**.

Alături de mărgelile în atelier se produceau în principal pietre de inel din sticlă, plăcuțe din sticlă Millefiori, piese de bronz emailate etc.

Producția diversificată a atelierelor de mărgelile de la Tibiscum a atras o clientelă, care a permis formarea de la început a unei piețe interne și externe interesată de aceste produse. Ulterior, aceste piese de artă minoră asociate și cu alte produse- cum ar fi bronzurile emailate de pildă-, au contribuit la formarea unui vad comercial pentru piața externă legată de *barbaricum*.

Studierea pieței interne din provincia Dacia sub aspectul acestei categorii de piese este departe de a fi satisfăcătoare. În complexe închise, cum ar fi necropolele, cităm selectiv pe cele de la Locusteni³⁸, Obreja³⁹, sunt amintite mărgelile de sticlă, dar datorită caracterul ritualului funerar, de incinerare, piesele sunt greu de

³⁸ Popilian 1980, p. 96-97.

³⁹ Protase 2002, passim

identificat. La Locusteni în mormântul 223, au apărut mărgelile hexagonale albastre, sau bitronconică de culoare albă (mormântul 223) documentate la Romula, Slăveni⁴⁰, Buciumi⁴¹, sau prismatice de culoare albă (mormânt 86/2)⁴². În lipsa unor descoperiri mai numeroase în mediul funerar este greu de studiat, cât de răspândite au fost mărgelile în mediul provincial.

În complexe de locuire, cum ar fi clădiri particulare sau chiar castre, mărgelile de sticlă apar ca piese izolate, puține fără a putea afirma în acest moment dacă numărul lor redus este un indiciu statistic important pentru o analiza a ariei de răspândire în interiorul provinciei sau nu. Credem că ele sunt dimpotrivă, irelevante în acest sens.

La Ilișua de pildă, au fost descoperite în castru câteva mărgelile globulare rotunde din tipul V, fără a se preciza culoarea pastei de sticlă, alături de exemplare mici de mărgelile gen „pepene”, o mărgea combinată cu benzi albe aplicate de corpul piesei (tipul XIII) mărgelile prezente și în producția atelierelor de la Tibiscum⁴³. Din castrul de la Buciumi, provin mai multe mărgelile de tip „pepene” de mari dimensiuni cunoscute ca piese de import⁴⁴. Ele erau executate din pastă de sticlă de culoare albastră, neagră și albă. Alături de acestea sunt menționate 3 piese de sticlă de formă rotundă, globulare-tipul V- (verde (2), albastră (1)) care puteau proveni dintr-un atelier local, la fel o mărgea bitronconică de culoare cenușie (?)⁴⁵.

Mărgelile masive tip „pepene”, nu provin de la Tibiscum, de regulă sunt piese de import relativ timpurii din prima jumătate a secolului II.

Prezența numărului mare de tipuri de mărgelile, în punctul cel mai nordic al provinciei Dacia, la Porolissum, a determinat pe N. Gudea și I. Bajusz să presupună existența unui centru similar de prelucrare a sticlei, care însă până în prezent nu a fost descoperit. În sprijinul afirmației sunt aduse o serie de rebuturi de fabricație din mărgelile⁴⁶. În realizarea tipologiei mărgelilor de sticlă de la Porolissum, N. Gudea și I. Bajusz au utilizat un criteriu extrem de geometrizant astfel încât, atât după desen, cât și după descrierea lapidară a pieselor extrem de dificilă reconstituirea corectă a formei pieselor. Câteva piese de sticlă fragmentare au apărut în amfiteatrul de la Porolissum, între acestea și patru mărgelile unite executate în tehnica Sandwich⁴⁷.

Unele tipuri se regăsesc în mod cert în ambele centre urbane putând fi considerate, fie produse similare ale unor ateliere locale de la Porolissum, fie importuri de la Tibiscum.

⁴⁰ Popilian 1982, p. 97, nota 264.

⁴¹ Chirilă et alii 1972, p. 91, pl. XCVII/7.

⁴² Popilian 1980, p.97.

⁴³ Protase et alii 1997, pl. 81/8,10, 16-19,9

⁴⁴ Chirilă et alii 1972, p. 97, pl. 97/1-12, pl. 98/5.

⁴⁵ Idem, p.91, pl. 98/1-4

⁴⁶ Gudea, Bajusz 1982, 23-38

⁴⁷ Bajusz, Isac 2001, pl. III/25-30.

În orice caz, se cuvine a remarca că structural, dacă va fi existat un atelier de prelucrare a sticlei pentru măgelele la Porolissum, acesta a fost diferit ca producție, întrucât tipologic piese similare se regăsesc în lumea barbară nordică de la M. Baltică și chiar de la Marea Nordului⁴⁸.

Tipurile comune în cele două centre de la Tibiscum și Porolissum ar fi următoarele:

Tipul I (Tib.)=IV (Porolissum) măgele plate rotunde.

Tipul II (Tib.) =XI b (Porolissum) măgele cilindrice lungi.

Tipul III (Tib.)=IX, 1 (Porolissum) măgele hexagonale.

Tipul V (Tib.)=II 2 (Porolissum) măgele globulare.

Tipul VI (Tib.)=II 2 (Porolissum) măgele bitronconice⁴⁹.

Prezența comună a unor tipuri de piese poate sugera două aspecte, fie o producție similară comună datorită cererii pe piață, fie dimpotrivă aducerea lor de la Tibiscum pentru comercializarea lor în *barbaricum*⁵⁰.

În schimb, alte măgele, precum cele *inelare* de la Porolissum (tipul IV), cele *lenticulare* (tipul V), *cubice* (tipul VI) etc. nu apar în producția atelierelor de la Tibiscum și pot proveni din alte centre reprezentând o producție locală sau au fost importate.

O altă categorie de măgele sunt cele în formă de *boabe de mure* (tipul XIII), *piriforme* (tipul. XIV), *stelare* (tipul XV) care reprezintă în mod cert opera unei oficine influențate probabil de spațiul nord-pontic.

O a doua specificitate a măgelelor de la Porolissum este dominanta absolută a două culori: albastru-cobalt translucid, alături de culoarea verde în două variante, pastă de sticlă mată și translucidă, iar alte culori precum alb, roșu apar într-un număr foarte mic de exemplare. Nu credem că reprezintă un aspect al modei, mai degrabă dacă într-adevăr la Porolissum a existat un atelier de producție este cu puțință ca în momentul dezafectării, acele tipuri să se fi aflat sub aspectul culorii în lucru. Desigur, deocamdată la Porolissum, numărul pieselor se ridică la circa 137 de piese (în anul 1989), în comparație cu cele de la Tibiscum, care se ridică la câteva mii de piese păstrate doar în colecțiile Muzeului Banatului din Timișoara⁵¹.

Desigur, *vici militares* de la Tibiscum, Porolissum au avut relații comerciale regulate cu lumea barbară. Evoluția lor urbană a influențat probabil pozitiv activitatea constatată în cazul primului centru. Tipologic, există o mare similitudine între anumite măgele de sticlă provenind din cele două centre ale provinciei, fapt determinat însă

⁴⁸ Benea 2004, p.224-226.

⁴⁹ Eadem.

⁵⁰ Eadem.

⁵¹ În același timp nu am avut posibilitatea de a le vedea, analiza noastră s-a bazat doar pe literatura de specialitate și desenele făcute de N. Gudea și I. Bajusz.

în bună măsură de *moda* și cerințele artistice ale momentului respectiv și mai ales de preferințele cererii pe piață a triburilor barbare⁵².

Formarea unei piețe externe a fost determinată în bună măsură de nevoile comunităților ce locuiau spațiul dintre Tisa și Dunăre în veacurile II-IV p. Chr. O mare parte a tipurilor de mărgelile de sticlă opacă ori translucidă asociate cu cele din piatră au putut fi aduse din spațiul nord-pontic, ca elemente de modă ale unor triburi barbare. În acest sens, E. M. Alekseeva atribuie officinelor nord-pontice, o origine mai ales siriano-feniciană, părere la care ne raliem. Este cu puțință, ca inițial sursa de inspirație să fi fost reprezentată de stilul meșterilor sticlari provenind din spațiul sirian⁵³. Un argument în favoarea acestei supoziții este și similitudinea formelor și tipurilor mărgelilor care circulau în lumea barbară antică.

M. Tempelmann-Maczyńska a elaborat o analiză exhaustivă asupra mărgelilor descoperite într-o zonă delimitată la vest de Rin și Dunărea Mijlocie⁵⁴. Cu această ocazie a fost organizat tipologic întregul inventar de mărgelile confecționate din diferite materiale (sticlă, piatră os, ceramică, rășină etc.), care prin comparare cu alte accesorii vestimentare au primit o încadrare cronologică fermă. Lucrarea nu a luat în discuție mărgelile aparținând culturilor sarmatice și dacice, pe care autoarea le considera pe bună dreptate stilistic diferite, iar pe de altă parte cu mari similitudini cu cele aparținând culturii Sântana de Mureș-Cerneahov. Mărgelile descoperite în aceste teritorii nu se încadrează decât cu oarecari excepții celor din spațiul cuprins între Rin și zona graniței ruso – polone tratată de autoarea amintită⁵⁵.

În bună măsură, M. Tempelmann-Maczyńska are dreptate întrucât chiar dacă tipologic există mari asemănări la mărgelile de sticlă mono – și –policrome, factura lor este diferită (preferința spre sticla translucidă, modul diferit uneori de realizare a perforării orificiului, maniera diferită de ornamentare a pieselor complexe executate din mai multe culori sau a celor în tehnica mozaic, de pildă). Se observă că produsele, mai ales cele executate din masă vitrică, provin din officine romane diferite, fără ca până acum să poată fi precizată cu exactitate aria de răspândire a produselor unei officine⁵⁶.

Dintr-un început se conturează o imagine complexă potrivit căreia spațiul dintre Tisa și Dunărea se integrează unei zone de influență din lumea romană puternică față de cele care au aprovizionat lumea barbară central – europeană și anume din sud-vestul provinciei Dacia. În același timp, se cuvine a remarca că anumite piese

⁵² Eadem p. 228. O serie de observații au fost preluate în continuare din lucrarea noastră dedicată atelierelor de la Tibiscum.

⁵³ Alekseeva 1970, 182, nota. 412.

⁵⁴ Tempelmann-Maczyńska 1985, p. 2-4.

⁵⁵ Eadem p. 3-4.

⁵⁶ Eadem.

vor depăși pe cale comercială cu mult teritoriul amintit pătrunzând înspre nord și chiar est după cum vom vedea în continuare⁵⁷.

În concluzie, sub aspectul producția mărgelelor de sticlă a fost asigurată pe plan local prin activitatea officinelor de la Tibiscum. Așa cum menționam și cu un alt prilej, aici s-a constatat prezența doar a procesului de prelucrare a sticlei pentru o producție minoră la care am adăuga de pildă, gemele de sticlă constatate, inelele și incrustațiile executate cu pasta de sticlă pe metal. Ea s-a putut realiza utilizând în bună măsură sticla reciclată sau de import din alte medii provinciale ale Imperiului.

Producția masivă de perle de la Tibiscum putea asigura atât nevoile interne, cât mai ales cele de export spre *barbaricum*. Prezența puțin numeroasă a pieselor de sticlă în așezările din Dacia, nu poate fi considerată un dezinteres spre astfel de podoabe, mai degrabă el reprezintă o carență de informație. Numărul mic de piese într-un complex închis (casă, clădire publică), poate fi urmarea păstrării lor timp de mai multe generații ca bijuterii și a recuperării lor rapide în caz de pericol. Cel mai bine, mărgelele sunt reprezentate în necropole, unde în inventarul unor morminte sunt prezente ca și piese de port. Până acum însă în Dacia, puține necropole au fost publicate integral ceea ce face anevoioasă o astfel de analiză.

Mărgelele de sticlă de la Tibiscum așa cum observam și cu un alt prilej reprezintă opera unor ateliere daco-romane, în care probabil au lucrat meșteri din spațiul oriental, dar probabil și daci judecând după anumite fragmente ceramice de factură dacică lucrate cu mâna.

Mărgele din piatră semiprețioasă

Mărgelele executate din piatră semiprețioasă (carneol, iaspis cu nuanțele de roșu, verde, gălbui; opal lăptos, onix, cuarț, beril, ametist, crisopraz) sau dimpotrivă prețioasă (smaraldul) reprezintă o altă categorie de materie primă folosită în confecționarea podoabelor. În acest caz, această activitate intră sub incidență atelierelor de bijutier și cu mare dificultate pot fi identificate corect din mai multe puncte de vedere.

În primul rând, producerea lor poate fi asigurată de meșteri care confecționau geme, fiind de fapt, aceeași activitate de prelucrare a pietrelor, fără a avea în vedere finalul prin care se obținea o gemă, prin intalia executată pe corpul unei piese de piatră de formă ovală, de dimensiuni variabile. Această activitate se putea realiza în ateliere de bijutieri de regulă, în care se aplica și montura corespunzătoare din argint sau aur ori bronz.

În al doilea rând, sursa de materie primă putea fi locală prezentă în spațiul Daciei sau din import. Aici însă, poate interveni și alt aspect, ori piesele au venit gata executate pentru a fi comercializate (chiar dacă sunt geme sau mărgele) sau ele

⁵⁷ Eadem.

au fost de la început piese de podoabă personale, ori a fost importată, doar materia primă pentru prelucrare.

Aceasta este o problemă extrem de delicată și nu credem că un răspuns în acest sens poate să se facă, fără o analiză corectă a mai mulți factori. Existența unor ateliere locale de producere a unor gеме și implicit ca posibilitate de execuție a unor mărgеle din piatră sunt documentate în mod cert la Romula⁵⁸, un altul este presupus la Porolissum⁵⁹.

O analiză a materiei prime de piatră semiprețioasă de la Porolissum a fost realizată de E. Stoicovici cu mult timp în urmă, stabilind pe un lot important de mărgеle prezența unor pietre semiprețioase, care ar putea proveni din spațiul local al Daciei.

Berilul apare ca materie primă în cazul a trei exemplare de culoare verde –gălbuie semitransparente, un exemplar este prismatic și alte două hexagonale, frecvența în colecție de 1,8 %. Exemplarele sunt relativ mari 8,5 x 6 x 3,5 (nr. 123); 4 x 3 x 3 mm (nr.107); 9 x 5 x 5 mm (120)⁶⁰. Acest tip de piatră apare după cum afirmă prof. E. Stoicovici la Răzoare, localitate apropiată de Moigrad⁶¹.

Ametistul de culoare violetă este prezent în colecția de mărgеle de la Porolissum prin trei piese: prima, de formă rotundă plată cu dimensiunile de 9 x 4 x 4 mm (nr. 79), a doua de formă prismatică, cu colțurile șlefuite cu dimensiunile de 10 x 6 x 6 mm (nr. 97), a treia hexagonală, cu dimensiunile de 8,5 x 9 mm este fragmentară (nr. 124). La șlefuirea pieselor se observă anumite coroziuni la suprafață provenind de la execuție⁶². Frecvența în colecție de mărgеle 1,8 %. Piatra semiprețioasă se găsește în filioane aurifere din Munții Apuseni și Munții Gutinului.

Calcedonie este o piatră semiprețioasă cu densitate mare 6,5 -7, ea este prezentă în două mărgеle una hexagonală plată cu dimensiunile 10 x 7,5 x 4 mm (nr. 127) și o alta cilindrică cu 7 x 9 mm (nr. 130). Frecvența de 1,2 % în colecție poate proveni din Munții Metaliferi, Gutâi, Carpații Orientali, Drocea etc.⁶³

Hidrofan (opal lăptos) este prezent din colecția de la Porolissum cu trei mărgеle nr. 27 cu dimensiunile de 8 x 6 mm; nr. 74 cu dimensiunile de 9 x 6 mm; nr. 106 cu dimensiunile de 21 x 6 mm. Astfel, frecvența acestor piese este de 1,8%.

Astfel, carneolul apare în două mărgеle de tipul IV, rotunde plate, (deci o frecvență în colecție de 0,6%), materia primă provenind din Munții Apuseni din zona Brad, Teherău⁶⁴.

⁵⁸ Pantazi 1998, p. 43- 51 cu toată bibliografia.

⁵⁹ Țeposu-David 1960, p.525-534.

⁶⁰ Gudea, Bajusz 1982, p. 34.

⁶¹ Stoicovici 1982, p. 42.

⁶² Ibidem, p. 42.

⁶³ Ibidem, p. 43.

⁶⁴ Stoicovici 1982, p. 43.

O analiză microscopică întreprinsă mai recent, asupra materiei prime de piatră semiprețioasă prezentă în colecția de geme păstrată în Muzeul de Istorie a Transilvaniei de către V. Ghiurca a fost surprinzătoare prin observațiile sale evidente. Astfel, s-a constatat că din 57 de piese, 24 sunt reprezentate de carneoluri care se aseamănă cu sursa existentă în Munții Trascăului, dar sunt și diferite de aceasta ele reprezentând varietăți originale din mediul oriental (India)⁶⁵, alte 18 piese sunt calcedonii, sau alte minerale și sticlă. Cu certitudine din cele 57 de geme doar 5 originare toate de la Micia au fost folosit piatra semiprețioasă locală: serdolic (gălbui) din Munții Trascăului (Rachiș)⁶⁶, carneol⁶⁷, calcedonie opacă albă (mată) și alb-portocalie, din aceeași zonă⁶⁸. Apropierea celor două domenii de prelucrare a pietrei: gemele și mărgelele din piatră semiprețioasă, ni se pare corectă pentru identificarea surselor de proveniență. Acest lucru sugerează în principal folosirea materiei prime în producerea de geme pe plan local și ridică problema unui atelier local, poate chiar la Micia. Această constatare facilitează posibilitatea de identificare a unor surse locale de materie primă și pentru mărgelele din piatră semiprețioasă.

Alt tip de piatră semiprețioasă este crisocol⁶⁹. Piese executate din crisocol au următoarele forme: elipsoidale (5 buc.), hexagonale (2 buc.) și au o culoare verde-albăstrui.⁷⁰ Frecvența stabilită în colecția de mărgele de la Porolissum este modestă de 3,6%, sursa de materie primă provine din sudul Banatului, Munții Apuseni etc.⁷¹.

Lasurit (lapis lazuli) de culoare albastră vineție a fost constatată doar pe o singură piesă cu dimensiunile de 7 x 4 x 4 mm, frecvența de 0,6 %⁷². Ea ar proveni din import din zona Italiei (Munții Albani) sau dintr-o zonă îndepărtată din Orient și anume Afganistan (?)⁷³.

Lasulit de culoare azur –mată⁷⁴ este reprezentată de o singură piesă (deci o frecvență de 0,6 % în colecția porolissensă). Este o piesă de import din spațiul Asiei mici sau din peninsula Sinai.

Opalul de foc constatat pe 7 mărgele șlefuite nr. 39, 94, 100, 101, 126, 161, 166 ceea ce înseamnă o frecvență de 4,2%. Originea materiei prime este în Asia Mică, în localitatea Simav (azi Kutahia-Turcia).

⁶⁵ Ghiurca 1980, p. 223-229.

⁶⁶ Ibidem, p. 227-228.

⁶⁷ Ibidem, p. 228.

⁶⁸ Ibidem, p.228-229.

⁶⁹ Stoicovici 1982, p. 43 menționează 6 exemplare față de N. Gudea în anul 1989.

⁷⁰ Gudea 1989, p. 804-808.

⁷¹ Stoicovici 1982, p.43.

⁷² Ibidem, p. 43-44.

⁷³ Ibidem, p. 44.

⁷⁴ Ibidem, p. 44.

Obsidianul de culoare neagră este reprezentat de 39 de exemplare de mărgel⁷⁵ cu o frecvență de 23,4%.

În cazul pieselor de obsidian varietatea tipologică și numerică este mai mare: tipul I rotunde (8 buc), tipul II –elipsoidal (1 buc), tipul III –globulare (8 buc), tipul VIII paralelipipedice (2 buc.), tipul XI-cilindrice (2 buc)⁷⁶. Standardizarea tipologică a mărgelilor romane nu permite nici un fel de observații asupra locului de producție local sau de import. În acest caz, am opta mai mult pentru piese de import decât realizări ale atelierelor locale. Numărul este prea mic pentru a avansa orice alte ipoteze în acest sens. Obsidianul este piatra care provine din spațiul egeean din insula Melos sau Lipare din spațiul mediteranean. În cazul de față credem că avem de a face cu piese de import.

Tot pe calea comerțului au ajuns și în Dacia mărgelile de chihlimbar, ca piese de import destul de rare pe teritoriul provinciei. Un exemplar de mărgelă mare bitronconică provine de la Romita⁷⁷.

Analiza materiei prime formată de piatră semiprețioasă pentru mărgelile de la Porolissum a evidențiat faptul că aceasta este cantitativ mai puțin numeroasă față de alte categorii de mărgelă, precum ar fi cele de sticlă sau chiar metal. Materia primă apare redusă numeric fără importanță aproape constând din 1-3 exemplare, cu excepția obsidianului și a opalului de foc prezente în număr mai mare.

Cu toate acestea, numărul pieselor ne sugerează importuri izolate și nu pledează pentru importarea de materie primă pentru prelucrare. Mărgelile din piatră semiprețioasă de la Porolissum au ajuns în Dacia, cel mai probabil ca obiecte personale. Nu avem indicii ferme ale descoperirii lor într-un mediu artizanal care să asigure atribuirea lor unei producții locale, cu atât mai mult, lipsesc deșeurile de mărgelă care să argumenteze o producție locală. O serie de pietre semiprețioase precum carneolul apare posibil ca să provină din mediul local al provinciei Dacia, chiar dacă la Porolissum este puțin menționat până acum. Analiza întreprinsă asupra unor piese de la Porolissum ar trebui extinsă și la alte centre, astfel cel puțin pentru studiul mărgelilor ar avea o importanță aparte și de abia atunci poate oferi o reală bază de discuție în acest sens.

O situație specială este întâlnită la Tibiscum, unde mărgelile din piatră semiprețioasă au fost produse în atelierul de sticlă nr. 1, respectiv mărgelile de carneol și coral. În primul caz, piatra semiprețioasă de carneol, care este documentată pe teritoriul României, în zona Munților Apuseni, a Munților Banatului (Ocna de Fier,

⁷⁵ Între tipurile menționate lucrările lui E. Stoicovici și N. Gudea, I. Bajusz sunt inadvertențe ca număr de piese?

⁷⁶ Gudea 1989, 804-808.

⁷⁷ Matei, Bajusz 1997, passim.

de pildă). Astfel, procurarea carneolului pentru atelierul de sticlă 1, apare lesnicioasă și chiar apropiată zonei atelierului de la Tibiscum. Măgelele erau șlefuite în tehnica caracteristică prelucrării pietrelor semiprețioase, reproducând însă măgele de sticlă din tipurile hexagonale plate și prismatice cu colțurile șlefuite; foarte rare sunt măgelele rotunde⁷⁸. Prelucrarea celor două materiale sub formă de măgele reprezintă o solicitare a pieții, uneori chiar imitarea în sticlă a unor măgele prezente în mediul sarmatic de formă prismatică s-a făcut pentru a suplini lipsa carneolului.

Cea de a doua sursă de materie primă **coralul**, denumirea științifică *Corallium rubrum* este de import. Ea provine din recifurile de corali, care aruncă pe malul mării ramificațiile „moarte”, care primesc o culoare albă și un aspect poros. Ramificațiile încă vii au o culoare rozalie compactă și sunt mai rezistente la perforare.

Zona cea mai bogată în corali este în partea de vest a Mării Mediterane, în estul oceanului Atlantic, de asemenea pe coasta Mării Adriatice și pe Coasta de Azur. Unele recifuri de corali se găsesc și în Marea Egee, lângă insula Rhodos și Creta⁷⁹.

Plinius cel Bătrân (Nat. Hist, XXXII, 21-24) menționează în timpul său pe pescarii de corali din vestul Mării Mediterane (lângă Sicilia, Campania și Toscana). El descrie și pescuitul cu plasa, dar și existența unor scufundători de adâncime, care aveau unelte speciale din fier. Adunarea resturilor de coral de pe malul mării reprezenta și ea, o ocupație importantă în recuperarea coralului. Posibilitatea ca atelierul de la Tibiscum să prelucreze coralul însemna importarea acestui material dintr-una din zonele amintite. E. M. Alekseeva presupune aducerea coralului de pe coasta Adriaticii sau a Mării Egee⁸⁰. Desigur prima variantă ar apare ca posibilă prin vestul Peninsulei Balcanice.

Măgelele de coral se formau prin tăierea în segmente mici, transversale a ramificațiilor fine descoperite. După aceasta urma perforarea longitudinală.

Apare evident faptul că prelucrarea lor se făcea în atelierul de la Tibiscum, unde intrau în componența unor șiraguri de măgele alături de măgelele de sticlă, așa cum apar ele documentate în mormintele sarmatice din Câmpia dintre Tisa și Dunăre. S-ar părea, că astfel de piese erau solicitate pe piața din *barbaricum*.

Concluzii. Scurta incursiune asupra producției de măgele din Dacia Romană a demonstrat prezența unui număr mic de piese din toate categoriile, cu excepția pastei de sticlă și a sticlei translucide. Atelierele de prelucrarea sticlei descoperite până acum la Tibiscum și un altul presupus a fi existat la Porolissum sunt puține la prima vedere. În rare cazuri, se poate vorbi de una sau mai multe exemplare dintr-un

⁷⁸ Benea 2004, p. 221-224.

⁷⁹ Galasso 2000, 90; Benea 2004, p. 220.

⁸⁰ Alexseeva 1970, passim.

tip sau altul de mărghea având materia primă clar precizată într-un sit sau chiar pe întreg teritoriul provinciei.

De la început, se cuvine a remarca standardizarea tipologică a acestei categorii de podoabe, care putea fi executată din diferite materiale având însă forme cunoscute geometrizate sau nu. Specificul mărgelilor este dat de materia primă folosită care era mai accesibilă pe piață și care putea fi prelucrată mai ușor (de pildă: ceramică, os, metal) față de piatră semiprețioasă, cu o densitate dură care necesita o pregătire specială de bijutier, de aici multe rebuturi în cursul procesului de realizare (ca să cităm doar descoperirile din atelierul 1 de la Tibiscum).

Mărgelile de os sau corn, simple de formă inelară sunt documentate în puține exemplare. Ele pot aparține producției locale casnice de prelucrare din provincie⁸¹. La fel, sunt mărgelile simple din ceramică, care prin forma lor simplă se pot încadra în specificul unei producții locale.

Mult mai numeroase sunt mărgelile de bronz, simple, globulare constatate mai ales la Ilișua, Porolissum, Romita și în alte părți în număr mic dovedind o producție de serie, posibil de a fi realizată în orice atelier de bronzier.

Prezența relativ puțin numeroasă a mărgelilor din piatră semiprețioasă din Dacia poate avea mai multe cauze, în primul rând faptul ca probabil nu erau prea ieftine și la îndemâna oricui pentru a le cumpăra. Ele apar asociate mai ales cu bijuterii din metal prețios, aur în special, piese care sunt extrem de rare în Dacia Romană. Am cita aici, doar din inventarul unui mormânt descoperit în Parcul Rozelor de pe teritoriul antic al Drobetai, un colier din aur cu medalioane din piatră semiprețioasă de iaspis asociate și mărgelile din același metal⁸². De aceea, apare greu de admis o producție locală în acest sens. Și totuși, noi opinăm într-o asociere a unei astfel de producții de mărgelile, cu producția de geme documentată până în prezent cu ateliere la Romula și poate, Porolissum și Micia.

Desigur, prezența în cantitate mare a unor categorii de materie primă precum calcedon, iaspis, ametist, carneol pe plan local întărește această ipoteză. Numărul mic de piese din pietre semiprețioase din import (opal de foc, obsidian etc.) constatate de pildă, la Porolissum credem că reprezintă piese aflate în uz personal, tocmai datorită numărului mic de piese și a lipsei rebuturilor sau a deșeurilor.

Producția masivă de mărgelile este cea aparținând atelierelor de prelucrare a sticlei. Ele sunt piesele cele mai numeroase constatate atât în provincie, cât și în afara ei. Mărgelile din pastă de sticlă cuprind o paletă extrem de mare de tipuri monocrome, dar și mărgelile executate în tehnici combinate care au avut o largă

⁸¹ Piese identificate au fost preluate din literatura de specialitate avută la dispoziție. Ele pot fi însă mult mai numeroase.

⁸² Piesa păstrată la Muzeul Național de Istorie a României, cf. Bălăceanu 2002, p. 134-158.

răspândire în lumea romană și în afara ei. Atelierele de la Tibiscum au asigurat în cea mai mare parte nevoile provinciei de astfel de piese (până în prezent nu este cunoscut nici un atelier în Dacia de o astfel de anvergură). Această producție se face remarcată începând cu mijlocul secolului al II-lea și continuă până în secolul IV.

Numărul mic de piese executate din sticlă descoperit până în prezent în provincie se datorește faptului că în bună măsură, în cazul unor complexe închise, prea puțin au atras atenția specialiștilor pe de o parte, iar numărul necropolelor cu inventarele funerare publicate din Dacia este încă lipsit de importanță în acest sens, pe de altă parte.

Nu poate fi exclusă prezența unor piese de aceeași factură venite de calea importului sau ca obiecte personale cum ar fi de pildă: mărgelele masive tip „pepene” de culoare albastră în mai multe nuanțe. Tot străine mediului provincial sunt mărgelele tip „mură”, piriforme etc. care provin din alte oficine din afara Daciei romane.

Pentru provinciile dunărene: Moesia Superior, Moesia Inferior, Pannonia Inferior lipsite de centre de producție atelierele de la Tibiscum sunt până în prezent singurele documentate arheologic, care puteau asigura nevoile pieții locale din provinciile respective. Mărgelele de sticlă produse la Tibiscum reprezintă o componentă doar a producției locale de sticlă, care își așteaptă publicarea.

Oricât ar părea de modeste ca factură mărgelele din sticlă, piesele emailate au reprezentat alte două categorii de piese pe care Dacia le-a produs în officinele locale și le-a exportat în *barbaricum*, alături de ceramica ștampilată din nordul provinciei.

În final, credem că se poate afirma că mărgelele în antichitate formau pentru ținuta vestimentară feminină, dar și masculină (la sarmați fiind cusute pe veșminte) acele podoabe care confereau eleganța, distincție și bun gust. Realizarea onora dintre tipurile de mărgele în atelierele locale din Dacia, oferea aceea posibilitate pe care comunitatea provincială și-o dorea ca o formă de manifestare intimă pentru frumos.

Numărul mic de piese cunoscut până acum în provincia Dacia, credem că reprezintă o carență de informație arheologică, care probabil se va schimba în urma apariției unor noi descoperiri. Ce s-a constatat până în prezent?

O producție de mărgele de sticlă de mare anvergură probabil accesibilă ca preț masei provinciale, dar mult mai redusă față de cererea din *barbaricum* pentru astfel de piese. Raritatea celorlalte categorii sub aspect numeric sugerează poate și un aspect local al modei pentru care avem rezervele cuvenite.

BIBLIOGRAFIA

Izvoare literare

Plinius cel Bătrân

Plinius, *Naturalis Historia* (ed. Ioana Cosma), 2001, vol.I-VI.

Bibliografie modernă

- Alekseeva 1970 Alekseeva E. M., *Klassificacija antičnych bus. Statisko kombinatoryje metody v arheologii*, Moscova.
- Alicu et alii 1994 Alicu D., Cociș S., Ilieș C., Soroceanu A., *Small Finds from Ulpia Traiana Sarmizegetusa I (Sarmisegetusa monograph 4)*, Cluj-Napoca.
- Bajusz, Isac 2001 Bajusz I., Isac A., *Podoabele din amfiteatrul de la Porolissum*, *Studia Archaeologica et Historica Nicolao Gudea dicata. Omagiu Profesorului Nicolae Gudea la 60 de ani*, Zalău, p. 397-430.
- Bălăceanu 2002 Bălăceanu M., *Podoabe din Oltenia. Colierele*, *Drobeta XI*, p. 134-158.
- Beck 1928 Beck H.C., *Classification and Nomenclature of Beads and Pendants*. *Archaeologia*, 77
- Benea 1983 Benea D., *Die Glaswerkstätten von Tibiscum und der Perlenexport ins Barbaricum im 2. bis 4. Jhr.*, *Apulum*, XII, p. 115-120.
- Benea 1997 Benea D., *Die Glasperlenwerkstatt von Tibiscum und die Handelsbeziehungen mit dem Barbaricum*, *Perlen. Archäologie, Techniken, Analysen. Akten des Internationalen Perlensymposiums in Mannheim vom 11. Bis 14. November*, Bonn, p. 279-292.
- Benea 2004 Benea D., *Römischen Perlewerkstätten aus Tibiscum/ Atelierele romane de mărgele de la Tibiscum*, Timișoara.
- Benea 2007 Benea D., *Considerații privind cercetările arheologice referitoare la meșteșugurile din provincia Dacia*, *Meșteșuguri și artizani în Dacia romană*, BHAUT, VIII, p. 35-68.
- Böhner 1958 Böhner K., *Die fränkischen Altertümer des Trierer Landes*. *Germanische Denkmäler Völkerwanderungszeit*, B1. Berlin
- Chirilă et alii 1972 Chirilă E., Gudea N., Lucăcel V., Pop C., *Castrul roman de la Buciumi*, Cluj.

- Deschler-Erb 1998 Deschler-Erb S., *Römische Beinartefakte aus Augusta Raurica. Rohmaterial, Technologie, Typologie und Chronologie*, Forschungen in Augst, Augst, 27/1.
- Ghiurca 1994 Ghiurca V, *Incercare de identificare topografică a unor geme romane din Muzeul Național de Istorie al Transilvaniei*, ActaMN, XXXI, 4, p. 223-229.
- Gudea 1989 Gudea N., *Porolissum. Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, Zalău.
- Gudea, Bajusz 1982 Gudea N., Bajusz I., *Mărgele romane de la Porolissum*, ActaMP, VI, p. 23-38.
- Hadiji 2007 Hadiji M., *Prelucrarea pietrelor semiprețioase în Dacia Romană*, BHAUT, VIII, p. 201-206.
- Isac, Gaiu 2007 Isac A., Gaiu C., *Roman Jewellery from Ilișua. A Typological Study(I)*, Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase, Bistrița-Cluj-Napoca, p. 415-436.
- Tempelmann-Maczyńska 1985 Tempelmann-Maczyńska M., *Die Perlen der römischen Kaiserzeit und der frühen Phase der Völkerwanderungszeit im mitteleuropäischen Barbaricum*, Mainz.
- Matei, Bajusz 1997 Matei A., Bajusz I., *Castrul roman de la Romita-Certiae*, Zalău .
- Pantazi 1998 Pantazi A., *Aspecte ale glipticii din Dacia Romană*, Ziridava, XXI, p. 43-51.
- Popilian 1980 Popilian G., *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova.
- Protase 2002 Protase D., *Obreja. Așezarea și cimitirul daco-roman secolele II-IV. Dovezi ale continuității în Dacia*, Cluj-Napoca.
- Protase et alii 1997 Protase D., Gaiu C., Marinescu G., *Castrul și așezarea civilă de la Ilișua (jud. Bistrița Năsăud)*, Revista Bistriței, X-XI, p. 27-110.
- Reinecke 1929 Reinecke P., *Die vermeintlichen Tonperlen unserer Reihengräber-felder*, Germania, XIII, p. 193-198.
- Stîngă 1998 Stîngă I., *Viața economică la Drobeta în secolele II-VI p. Ch.*, București
- Stoicovici 1982 Stoicovici E., *Compoziția mărgelilor de la Porolissum*, ActaMP, 6, p. 41-49.

Tempelmann-Maczyńska 1985	Tempelmann-Maczyńska M., <i>Perlen im Mitteleuropäischen Barbaricum</i> , Mainz am Rhein.
Tudor 1936	Tudor D., <i>Colecțiile numismatice și arheologice ale lui N. Marvus și soarta lor</i> , CN, XII, p. 193-215.
Tudor 1964	Tudor D., <i>Pietre gravate descoperite la Romula</i> , Apulum, VI, p. 209-229.
Țeposu-David 1960	Țeposu David L., <i>Gemele și cameele din muzeul Arheologic din Cluj</i> , Omagiu Constantin Daicoviciu la 60 de ani, p. 525-534.

Lista ilustrațiilor

PI. I. Mărgelile din os descoperite în Dacia: 1. Cășei (Isac 2000 pl.V/23); 2, 4 Porolissum (Gudea 1989, pl. CCLXVI), 3, 5 Drobeta (după Stîngă 1997); 6-7 mărgelile de bronz de la Porolissum (după Gudea 1989).

PI. II. Mărgelile din bronz și sticlă descoperite în Dacia Romană: 1-7 Ilișua; 8. Gilău (după Isac 2000, pl.V/36), 9-10; 11, 12 Gilău (după Isac 2000, pl.V/27, 32); 13- Ulpia Traiana(?); 14. Cășei (după Isac 2000).

PI.III. Mărgelile din Dacia Romană: 1. mărgea de chihlimbar din castrul de la Romita (după Matei-Bajusz 1997); 2-6, mărgelile de sticlă de la Ilișua (după Protase et alii 1997); 7, 13. Gilău; 11-12, 8-10, 14-15 Cășei *vicus* militar (după Isac 2000, pl.V/31, 29-30, 24-28, 33-35.).

PI. IV. Mărgelile de bronz din Dacia: 1-32 Porolissum (după Gudea 1989).

PI. V. Mărgelile de sticlă descoperite în castrul de la Buciumi (după Chirila et alii 1972)

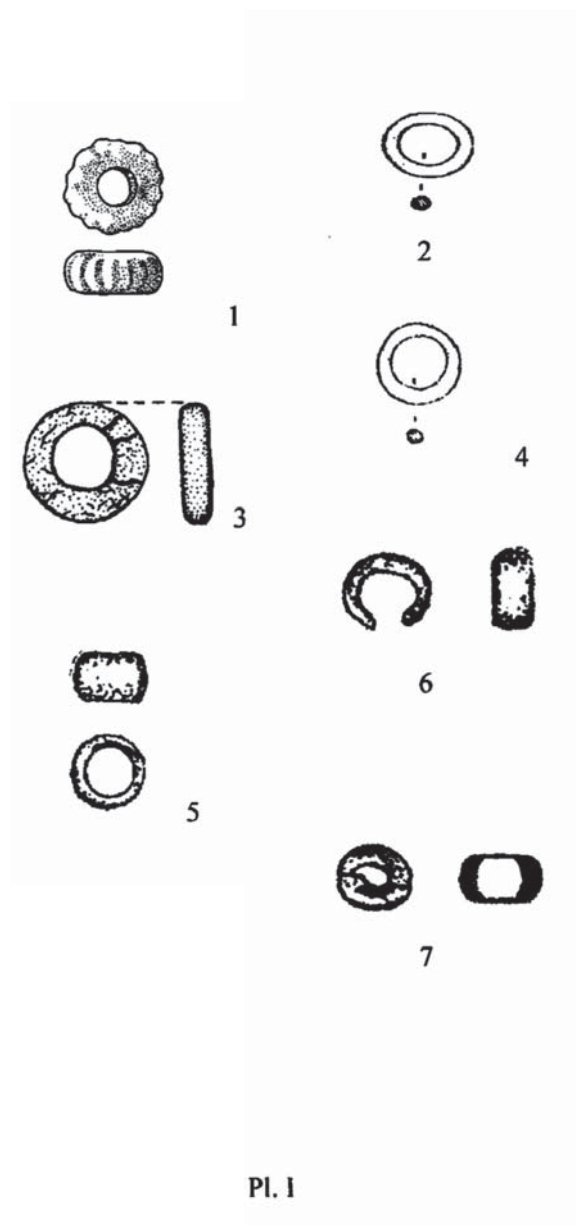
PI. VI. Mărgelile din atelierele de la Tibiscum (tipurile I-V) (după Benea 2004).

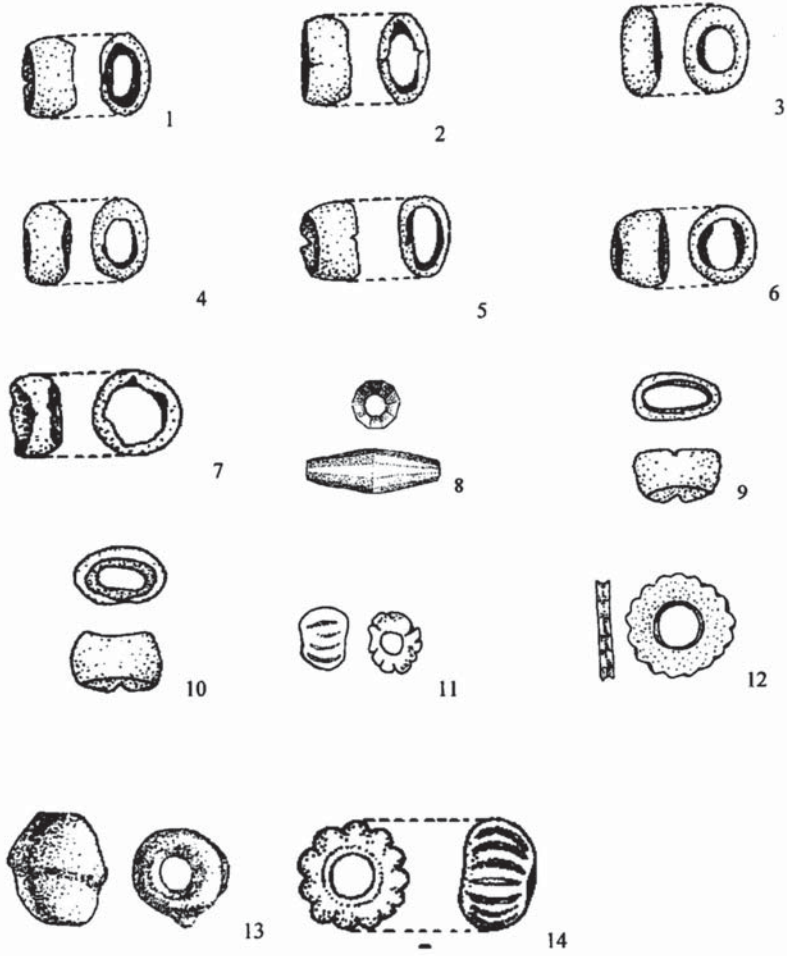
PI. VII. Mărgelile din atelierele de la Tibiscum (tipurile VI-XI) (după Benea 2004).

PI. VIII. Mărgelile din sticlă combinate în diferite tehnici din atelierele de la Tibiscum nr. 1- 9 (după Benea 2004).

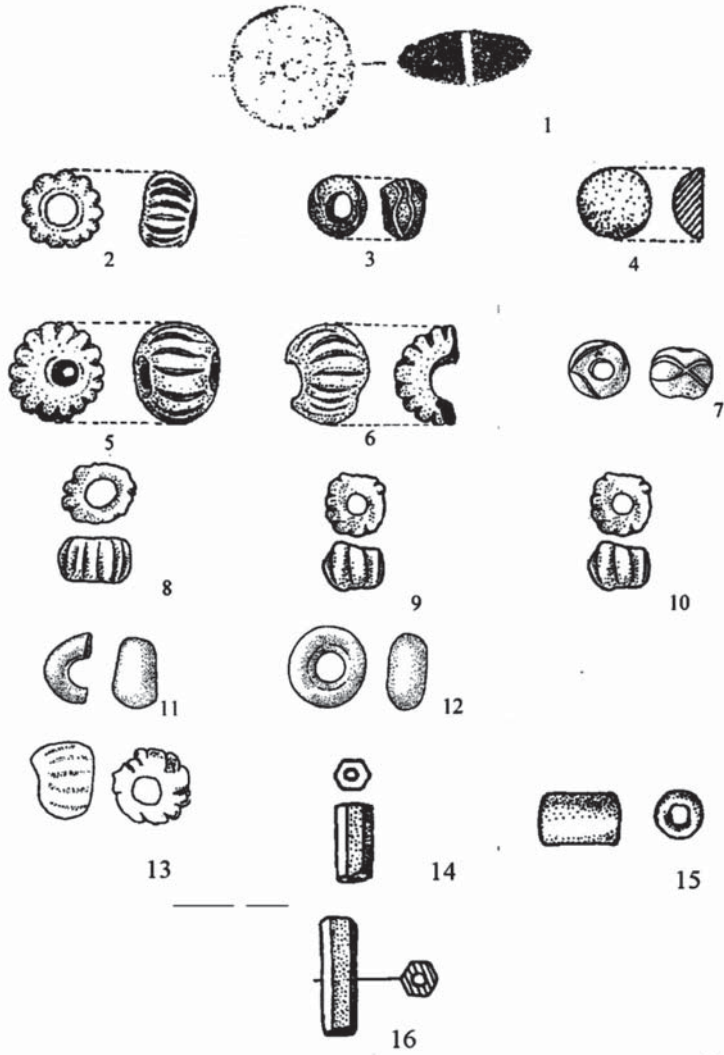
PI. IX. Mărgelile din atelierele de la Tibiscum: A mărgelile executate în tehnica mozaicului; B. mărgelile din piatră de carneol; C mărgelile în tehnica Sandwich cu foiță de aur (după Benea 2004).

PI. X. Tipologia mărgelilor din sticlă de la Porolissum (după Gudea, Bajusz 1982).

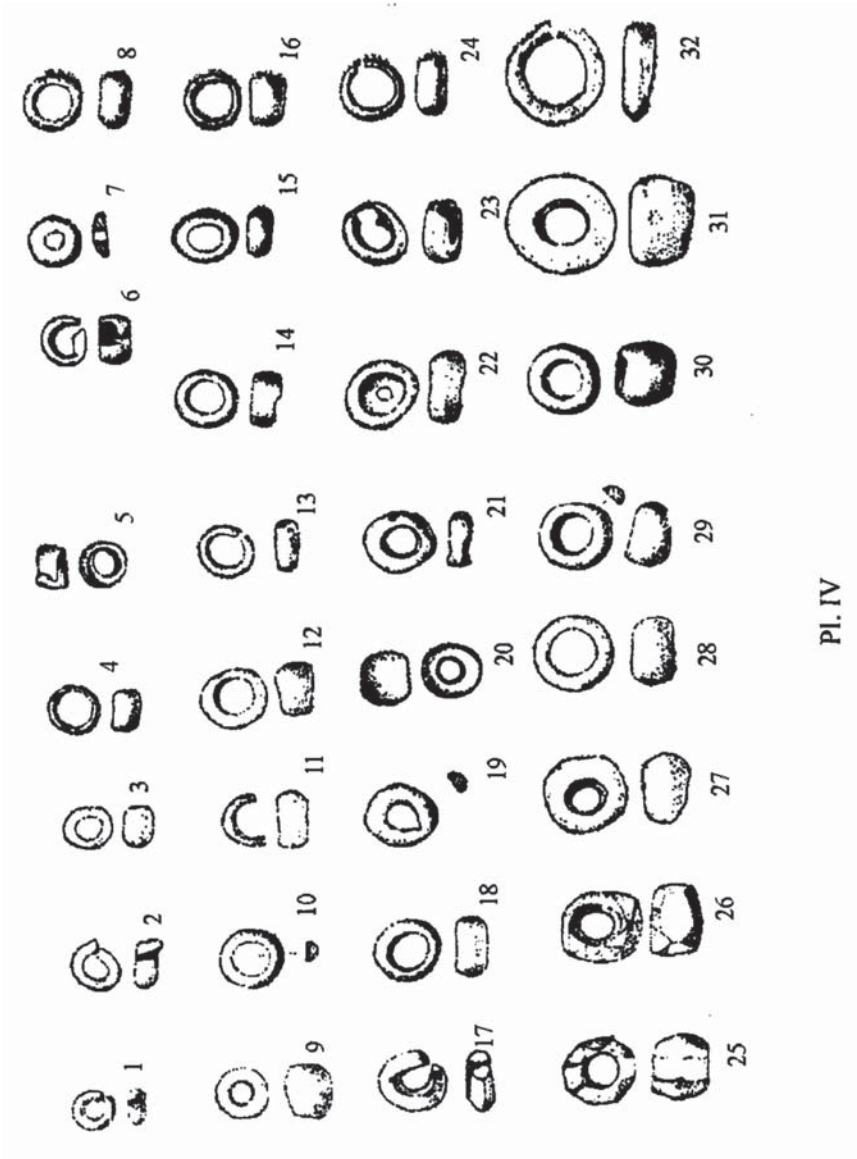

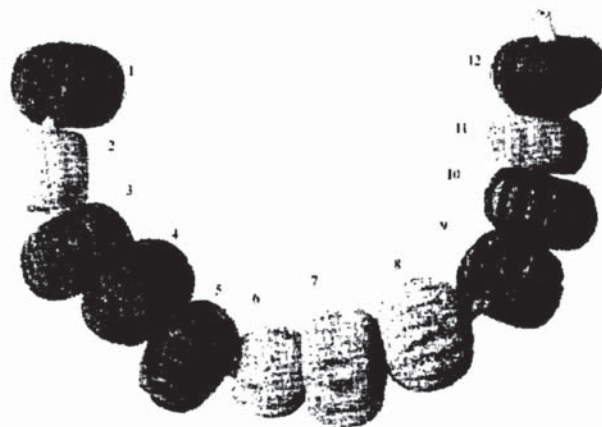
Pl. II

Pl. III

Pl. IV

1

2

3

4

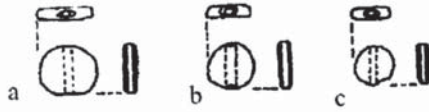
5

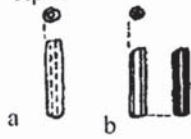
6

Plaișă V

Tip I

Tip II

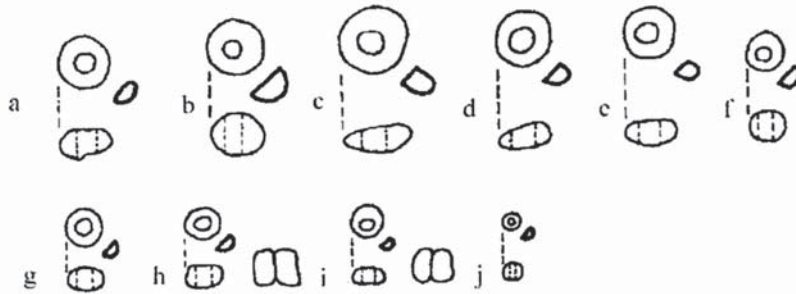
Tip III

Tip IV

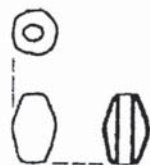

Tip V

Planșa VI

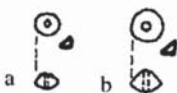
Tip VI

Tip VII

Tip VIII

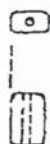
Tip IX

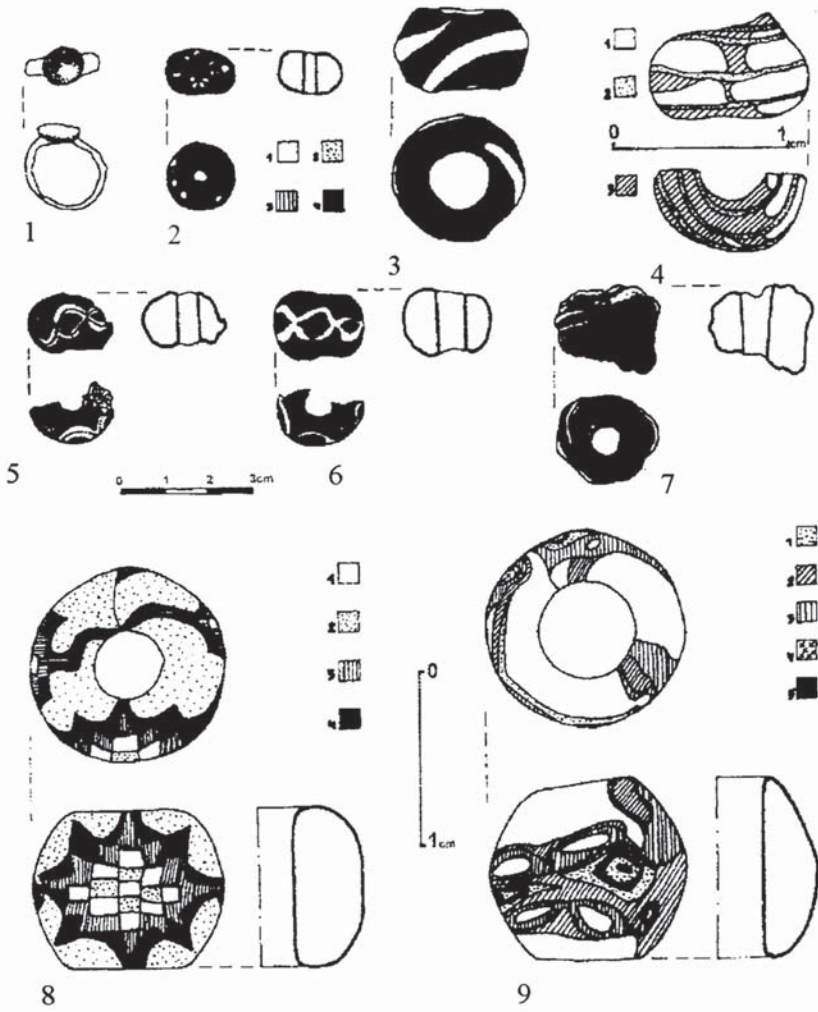
Tip X

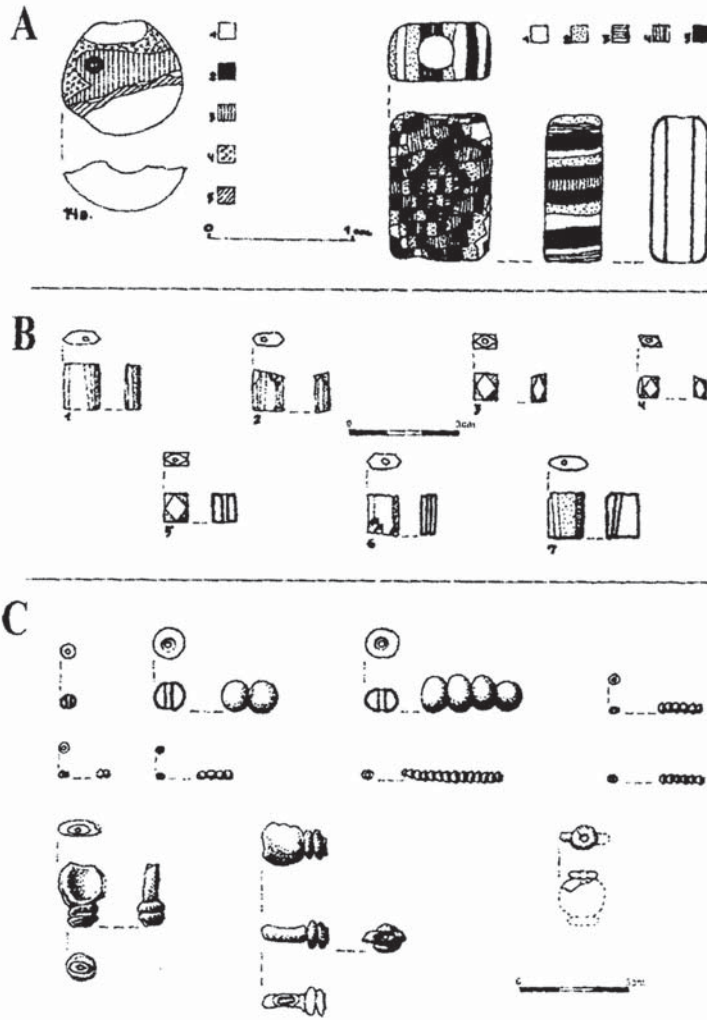
Tip XI

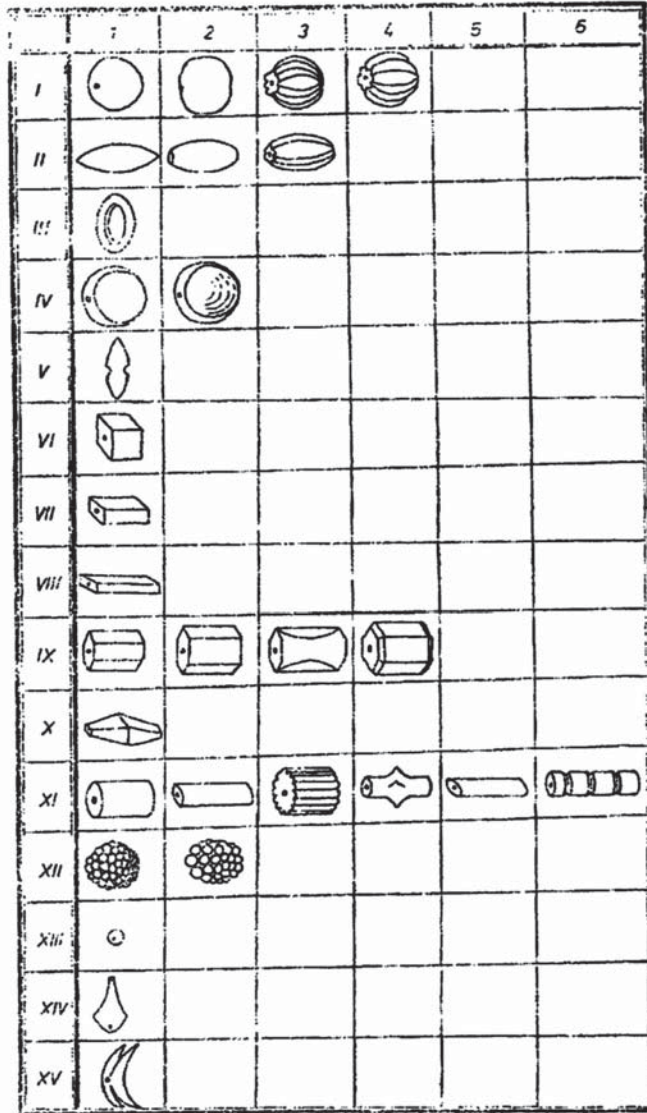
Planșa VII

Planșa VIII

Planșa IX

Planșa X